

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОГО ТА СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

ВСТУП ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до семінарських занять з курсу
«Вступ до слов'янської філології»
для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізацій 035.01 Українська мова та література
035.034 Слов'янські мови та літератури (переклад включно),
перша – російська

ОДЕСА
ОНУ
2023

**УДК 811.16:94(367)(076)
В858**

Укладач:

О. А. Войцева, доктор філологічних наук, професор кафедри загально-го та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

М. Л. Дружинець, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Н. Ф. Баландіна, доктор філологічних наук, професор кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Одеського національного університету «Одеська політехніка».

*Рекомендовано вченою радою
філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 9 від 19 квітня 2023 р.*

Вступ до слов'янської філології [Електронний ресурс] : електрон. метод. рекомендації до семінарських занять з курсу «Вступ до слов'янської філології» для студ. першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія, спеціалізацій 035.01 Українська мова та література, 034.034 Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – російська / уклад. О. А. Войцева. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023.– 41 с. – 1,1 МБ.

Методичні вказівки пояснюють програму курсу, у них подано плани практичних занять з метою оволодіння студентами славістичним матеріалом.

Значну увагу приділено слов'янським мовам у зв'язку з історією слов'ян та їхніх держав. Видання призначено для здобувачів філологічного напрямку, воно сприятиме підготовці до аудиторної та самостійної праці студентів.

УДК 811.16:94(367)(076)

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО КУРС	4
ПРОГРАМА КУРСУ	6
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	11
ТЕМИ ДЛЯ РЕФЕРАТІВ	19
ТЕМИ ДЛЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ	20
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	21
ТЕСТ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ І САМОКОНТРОЛЮ	23
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	29
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	35
ДОДАТКИ	38

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО КУРС

Курс «Вступ до слов'янської філології» є складовою філології як науки, її головним об'єктом є слов'янські мови та літератури у зв'язку з історією слов'ян та їхніх держав. Він надає уявлення про історичний розвиток та сучасні слов'янські народи та мови, слов'янський етногенез, слов'янську прабатьківщину, утворення перших держав, слов'янську язичницьку міфологію, про побутовий устрій слов'ян за даними мови та історичними джерелами та початок писемності у слов'ян, етапи розвитку праслов'янської мови та інших слов'янських мов, про творчу діяльність видатних вчених-славістів.

Вивчення цього синтетичного курсу забезпечує випрацювання у студентів-бакалаврів системних знань про слов'ян, їхні мови та готує їх до засвоєння таких дисциплін: «Старослов'янська мова», «Історія української літературної мови», «Історична граматики української мови», «Лінгвославістика».

Метою курсу є розширення мовознавчої компетенції студентів, створення лінгвістичної бази для подальшого оволодіння слов'янськими мовами, формування цілісного уявлення про слов'янську філологію, історію розвитку слов'янських мов, їх спорідненість, мовні особливості, про походження праслов'янської мови та духовне життя давніх слов'ян, відбите в слов'янських мовах.

Завдання курсу: засвоєння теоретичних знань з курсу вступ до слов'янської філології, ознайомлення з системою термінів і понять, набуття навичок лінгвістичного аналізу в галузі проблем слов'янської філології, систематизування отриманих знань, зокрема в галузі особливостей східно-, південно- та західнослов'янських мов.

Очікувані результати навчання. В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні:

- Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема, з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

- Співпрацювати з колегами, представниками інших культур та релігій, прибічниками різних політичних поглядів тощо.
- Використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності.
- Розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів.
- Знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію мови (мов) і літератури (літератур), що вивчаються, вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності.
- Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію, характеризувати мовні явища та процеси, що їх зумовлюють.
- Знати й розуміти основні поняття, теорії та концепції обраної філологічної спеціалізації, вміти застосовувати їх у професійній діяльності.

На вивчення курсу «Вступ до слов'янської філології» студентами I курсу денного відділення філологічного факультету першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія спеціалізацій Українська мова та література, Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – російська, відводиться 90 годин (3 кредити ЄКТС), з них 36 годин аудиторної (20 годин – лекції, 16 годин – практичні заняття) та 54 години самостійної роботи. Форма контролю – залік.

ПРОГРАМА КУРСУ

Змістовий модуль 1. Вступ. Слов'янська філологія як складова слов'янознавства. Слов'янські народи та слов'янські мови

ТЕМА 1. Предмет, мета, завдання дисципліни

Зміст курсу «Вступ до слов'янської філології» в системі філологічних наук. Слов'янська філологія як галузь філологічних знань і компонент славістики. Актуальні проблеми слов'янського мовознавства. Зв'язки слов'янської філології з іншими науками.

Історія слов'янської філології. Передумови зародження слов'янознавства. Значення наукових праць Й. Добровського (1753–1859), П. Шафарика (1795–1861), О. Востокова (1781–1864) у формуванні слов'янської філології як науки. Організація кафедр історії та літератур слов'янських нарід в університетах у ХІХ ст.

Перші славісти: Й. Бодянський (1808–1877), П. Прейс (1810–1846), І. Срезневський (1812–1880), В. Григорович (1815–1876).

Славістика у західних і південних слов'ян.

Видатні філологи-славісти ХІХ ст. – поч. ХХ ст.: В. Ягич (1838–1923), О. Шахматов (1864–1920), Я. Бодуен де Куртене (1845–1929). Становлення східнослов'янської, західнослов'янської та південнослов'янської філології.

Розвиток славістики в Україні та її головні центри у ХІХ ст.: Київський університет (М. Максимович, М. Костомаров), Харківський університет (П. Гулак-Артемівський, І. Срезневський), Одеський Рішельєвський ліцей, Одеське товариство історії та старожитностей, Львівський університет.

Зарубіжні мандрівки слов'янськими землями Й. Бодянського, П. Прейса, І. Срезневського, В. Григоровича.

Наукова діяльність видатного славіста, професора Харківського університету О. Потебні (праці «Думка і мова» (1862), «Із записок з російської граматики» (1864)).

Створення Українського комітету славістів (1957) при президії АН УРСР (очолювали Л. Булаховський, М. Рильський, І. Білодід, В. Русанівський, зараз голова – О. Онищенко).

Міжнародні з'їзди славістів.

Відкриття відділів у наукових інститутах АН України – слов'янських літератур (Інститут літератури імені Т. Шевченка), слов'янської фольклористики (Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського), слов'янських мов (Інститут мовознавства імені О. Потебні), історії зарубіжних слов'янських країн (Інститут історії).

Сучасні культурні та науково-освітні центри слов'ян.

Актуальні проблеми і завдання славістики у ХХІ ст.

ТЕМА 2. Слов'янські народи, мікроетноси та їхні мови в сучасному світі

Східнослов'янські народи (українці, росіяни, білоруси), західнослов'янські (поляки, чехи, словаки), південнослов'янські (болгари, македонці, серби, хорвати, словенці), народності (лужицькі серби, боснійці, чорногорці) та етнічні групи (кашуби, русини).

Чисельність і географічне розташування слов'ян. Релігія у слов'ян (християнство, територіальні та етнічні сфери православ'я, католицизм і протестантство; іслам у південних слов'ян).

Слов'янські держави у ХХІ ст.

Слов'янські мови, їхня генетична спорідненість. Класифікація слов'янських мов, поширених у Центральній і Східній Європі (поділ на дві та три групи).

Змістовий модуль 2. Етногенез слов'ян. Матеріальна та духовна культура давніх слов'ян за даними слов'янських мов.

Праслов'янська мова

ТЕМА 3. Теорії прабатьківщини слов'ян

Значення історичних, археологічних і лінгвістичних даних в обґрунтуванні теорії слов'янської прабатьківщини.

Археологічні свідчення про слов'ян.

Писемні згадки давніх істориків про слов'ян у античних і східних авторів. Слов'яни у I тисячолітті н. е. «Повість врем'яних літ» про прабатьківщину слов'ян.

Міграційна, автохтонна та синтетична теорії слов'янської прабатьківщини.

ТЕМА 4. Суспільний устрій, матеріальна та духовна культура давніх слов'ян.

Матеріальна культура давніх слов'ян у мові: людина як істота, людина і суспільство, людина та побут, людина і праця. Житло у слов'ян. Розвиток ремесел, сільськогосподарське виробництво, транспорт. Одяг, тканини та прикраси. Суспільний устрій давніх слов'ян і перші державні утворення.

Духовна культура слов'ян у мові. Уявлення давніх слов'ян про навколишній світ. Язичницький пантеон богів і богинь.

Слов'янська демонологія. Давній слов'янський народний календар і християнські свята. Залишки язичницьких вірувань у культурах слов'янських народів як джерело вивчення життя стародавніх слов'ян.

ТЕМА 5. Мовні контакти слов'ян з іншими народами

Зв'язки давніх слов'ян із сусідніми народами та їх відображення в мовному фонді слов'янських мов (свідчення ономастики, етимології, лексичні запозичення).

Слов'яно-балтійські, слов'яно-іранські, слов'яно-кельтські, слов'яно-германські контакти. Зв'язки слов'ян із греками, романо-мовним світом, слов'яни і тюрки, слов'яни та угорці.

ТЕМА 6. Праслов'янська мова

Періодизація історії праслов'янської мови М. Трубецького, Н. Ван-Вейка, С. Бернштейна, Ф. Філіна.

Основні фонетичні, лексичні, граматичні ознаки праслов'янської мови. Вокалізм і консонантизм, довгі та короткі голосні праслов'янської мови. Закон відкритого складу. Фонетичні зміни в системі голосних праслов'янської мови. Редуковані голосні, їх історія

у різних слов'янських мовах. Фонетичні процеси в системі голосних і приголосних праслов'янської мови, зокрема викликані дією закону відкритого складу.

Формування граматичних категорій у праслов'янській мові: іменні та дієслівні категорії, часові форми.

Діалектна диференціація праслов'янської мови.

Змістовий модуль 3. Витоки слов'янської писемності.

Слов'янські мови, їх класифікація та характеристика

ТЕМА 7. Виникнення писемності та книгодрукування у слов'ян

Передумови виникнення писемності. Питання про існування письма у слов'ян до прийняття християнства. Трактат Храбра «Про писмена» («Ω писменехъ черноризца Храбра»).

Роль християнізації слов'ян у виникненні старослов'янської писемності. Діяльність братів Костянтина Філософа (Кирила) і Мефодія та їх учнів у Моравії, Паннонії, Болгарії. Прийняття християнства та поширення старослов'янської писемності у східних слов'ян.

Дві слов'янські абетки – глаголиця та кирилиця.

Пам'ятки слов'янської писемності. Кириличні першодруки та їх значення для зміцнення міжслов'янських літературних зв'язків. Перші слов'янські глаголичні друки. Інкунабули та палеотипи у слов'ян. Друкарська діяльність Ф. Скорини, П. Мстиславця та І. Федорова.

Історія українського алфавіту. Кириличні алфавіти білоруської, болгарської, македонської, сербської мов. Поширення у слов'ян латинського алфавіту та його модифікації.

ТЕМА 8. Характеристика східнослов'янських мов і діалектів

Східнослов'янські місцеві назви та мовні явища в старослов'янських текстах від XII ст.

Українська, російська, білоруська мови, їхні спільні та відмінні ознаки.

ТЕМА 9. Характеристика західнослов'янських мов та діалектів: спільні та відмінні риси

Польська мова (польські топоніми та імена у латинських текстах від XII ст.), кашубський діалект із власною писемною традицією, полабська (до XVIII ст.), чеська (чеські топоніми та імена в латинських текстах від XII ст., літературна мова від XIV – XI ст.), словацька мова, верхньо- і нижньолужицькі мови.

ТЕМА 10. Характеристика південнослов'янських мов і діалектів

Старослов'янська мова (тексти від X ст.: переклади Євангелія, Псалтиря, Требника; у південних і східних слов'ян книжна мова до XVI ст.; культова мова донині).

Сучасні південнослов'янські мови: болгарська, македонська, сербська, словенська: граматичні універсалії та відмінності.

Балканський мовний союз як сукупність віддалено споріднених між собою мов індоєвропейської сім'ї.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Заняття № 1

**Тема: Слов'янські народи та їх мови в сучасному світі.
Історія слов'янської філології. Класифікація слов'янських мов**

План

1. Предмет, завдання курсу «Вступ до слов'янської філології».
2. Сучасні слов'янські народи та держави (території проживання, чисельність, політичний устрій, релігія, історичні та культурно-адміністративні центри).
3. Походження етноніму *слов'яни*. Різні етимологічні версії.
4. Формування слов'янської філології як окремої галузі наукових досліджень. Основоположники наукової славістики.
5. Генетична спорідненість слов'янських мов та їх місце в індоєвропейській мовній сім'ї. Класифікація слов'янських мов.

Практичні завдання:

1. Законспекуйте текст статті «Наші назви: Русь-Україна-Малоросія» (І. Огієнко. Історія української літературної мови. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>).
2. Укладіть таблицю «Сучасні слов'янські держави» з такими розділами: 1) назва країни; 2) чисельність населення, 3) площа, 4) державна мова, 5) столиця.
3. Окресліть мовні групи сучасних слов'янських мов за їх близькістю в лексичному, фонетичному та граматичному складі.
4. Запишіть назви місяців різними слов'янськими мовами. Зробіть висновки.

Основні поняття: *генеалогічна класифікація мов, демографія, дивергенція, етимологія, етногенез, етнонім, конвергенція, конфесія, слов'яни, слов'янознавство (славістика), спорідненість мов.*

Література

1. Ватрослав Ягич і проблеми слов'янознавства: Зб. наук. праць. К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2015. 328 с.
2. Віктор Іванович Григорович: Життя й наукова спадщина (До 200-річчя від дня народження): Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2017. 200 с.

3. „Золотий ювілей”: історія і сучасність кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Редколегія: О. А. Войцева (відпов. ред.) [та ін.]. Одеса: Айс-Принт, 2018. 36 с.
4. Леснова В. В., Найрулін А. О. Вступ до слов'янської філології : Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Середня освіта. Українська мова і література» денної та заочної форм навчання / Міністерство освіти і науки України ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 101 с.
5. Лукінова Т. Б. Нариси з історії славістики в Україні. К.: Наук. думка, 2018. 760 с.
6. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ВЦ Академія, 2013. 343 с.
7. Наукова спадщина О. О. Потебні у слов'янському культурному просторі: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2013. 280 с.
8. Скаб М. С., Даскалюк О. Вступ до слов'янської філології: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2016. 95 с.

Заняття № 2

Тема: Етногенез слов'ян. Теорії прабатьківщини слов'ян

План

1. Етногенез слов'ян як комплексна проблема сучасної славістики.
2. Проблема прабатьківщини слов'ян та джерела її дослідження. Найстарша версія ймовірного розташування слов'ян у «Повісті врем'яних літ». Вчені про дунайську прабатьківщину слов'ян.
3. Перші згадки про слов'ян у античних істориків та їх значення для вивчення етногенезу слов'ян.
4. Лінгвістичні джерела при вивченні етногенезу слов'ян.
5. Значення археологічних пам'яток минулого при вирішенні локалізації прабатьківщини слов'ян. Вісло-одерська гіпотеза.
6. Сучасні наукові погляди на прабатьківщину слов'ян.

Практичні завдання:

Підготуйте повідомлення на одну з тем:

1. Вісло-дніпровська теорія прабатьківщини слов'ян.
2. Давні пам'ятки матеріальної культури слов'ян.
3. Території розселення слов'ян з прабатьківщини.

Основні поняття: *прабатьківщина, археологічна культура, запозичення, ономастика, топоніми, гідроніми, ойконіми.*

Література

1. Ласінська М. Ю. Історія слов'янських народів у період середньовіччя. Частина I: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. 171 с.
2. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ВЦ Академія, 2013. 343 с.
3. Петков С. В. Прабатьківщина слов'ян : історичні нариси К. : АртЕк, 2019. 190 с.
4. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. К.: Наук. думка, 2014. 279 с.
5. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. К.: Рад. письменник, 1990. 558 с.
URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm>
6. Сегеда С. Походження та рання етнічна історія слов'ян. Народна творчість та етнографія, 2008. № 6. С. 24–31.
URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20264/03-Segeda.pdf?sequence=1>

Заняття № 3

Тема: *Матеріальна та духовна культура давніх слов'ян.*

Суспільний устрій. Мовні зв'язки слов'ян з іншими народами

План

1. Джерела про матеріальну та духовну культуру давніх слов'ян (історичні пам'ятки, археологічні, етнографічні та лінгвістичні свідчення).
2. Вплив природного середовища на побут слов'ян. Види житла та поселень.
3. Сільськогосподарське виробництво у слов'ян (землеробство та тваринництво).

4. Суспільний устрій і перші державні утворення у слов'ян.
5. Уявлення слов'ян про природу та навколишній світ. Народний календар.
6. Слов'янське язичництво. Пантеон богів. Слов'янська демонологія.

Практичне завдання:

1. Законспекуйте розділ 2 «Слов'янські культурні джерела» з книги Поповича М. В. Нарис історії культури України.
URL: <http://litopys.org.ua/popovych/narys03.htm/>

Основні поняття: *культура, антропоцентризм, світогляд, язичництво, культ, народний календар, магія, пантеон, демонологія.*

Література

1. Букач В. М., Бакланова Н. М. Історія української культури. Словник-довідник: навч. посібник для здобувачів вищої освіти. Одеса: вид. Букаєв В. В., 2021. 216 с.
2. Історія української культури: навч.-метод. посібник / укладачі А. І. Сушко, Т. М. Краснопольська. Одеса : Фенікс, 2018. 62 с.
3. Народний календар. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). Париж, Нью-Йорк, 1966. Т. 5. С. 1695–1706.
4. Черниш Т. О. Слов'янська порівняльно-історична лексикологія та її завдання. Слов'янський зб.: зб. наук. пр., 2013. Вип. 17. С. 7–20.

Заняття № 4

Тема: Загальна характеристика праслов'янської мови як спільної прамови слов'ян

План

1. Застосування порівняльно-історичного методу для реконструкції праслов'янської мови. Три критерії спорідненості мов.
2. Праслов'янська мова – примова сучасних слов'янських мов і діалектів. Хронологічні межі окремого існування праслов'янської мови.
3. Періодизація історії праслов'янської мови.
4. Періоди існування праслов'янської мови: ранній (III – I тис. до н. е.), середній (I тис. до н. е. – III/ V ст. н. е.), пізній (V – VI н. е.).
5. Поділ праслов'янської мовної території на діалектні зони.

Практичне завдання:

Підготуйте повідомлення на тему: «Особливості процесу формування праслов'янської мови».

Основні поняття: *мовна сім'я, вокалізм, епентикум, іктус, консонантизм, музичний наголос, палаталізація, рефлекс звука.*

Література

1. Глущенко В. А. Праслов'янська мова. Українська мова: енциклопедія.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um78.htm/>
2. Лебедівна О. Я. Вплив придиховості на рефлекси *dj, tj* у діалектах пізньої праслов'янської мови (на прикладі протоукраїнських говірок). Магістеріум. Мовознавчі студії. 2016. Вип. 62. С. 45–50.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_mov_2016_62_11
3. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ВЦ Академія, 2013. 343 с.

Заняття № 5

Тема: *Розвиток писемності та книгодрукування у слов'ян*

План

1. Існування писемності у слов'ян до прийняття християнства.
2. Створення слов'янської писемності братами-просвітителами Костянтином-Кирилом та Мефодієм.
3. Давні слов'янські азбуки – глаголиця та кирилиця.
4. Найстарші писемні пам'ятки старослов'янської мови.
5. Початок книгодрукування у слов'ян: слов'янські інкунабули та палеотипи.

Практичне завдання:

Підготуйте повідомлення на одну з тем:

1. Свідчення про наявність писемності у східних слов'ян на початку X ст.
2. Створення Кирилом і Мефодієм слов'янської писемності.
3. Перші слов'янські азбуки – кирилиця та глаголиця.

Основні поняття: *писемність, письмо, графіка, алфавіт, азбука, абетка, кирилиця, глаголиця, латиниця, орфографія, інкунабула, палеотип, лігатура, місал, напівустав, устав.*

Література

1. Історія книжкового мистецтва: Конспект лекцій [Електронний ресурс]: уклад.: Ю. О. Коренюк. Київ : КПІ імені Ігоря Сікорського, 2021. 58 с.
URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/39835/1/KorenuK_ISTORIA-KNIGI-3.pdf
2. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ВЦ Академія, 2013. 343 с.
3. Німчук В. «Сказаніє чорноризця Храбра».
URL: <http://litopys.org.ua/nimchuk/nim03.htm>
4. Скляренко В. Г. Дослідження з етимології та історичної лексикології української мови. К. : Наук. думка, 2017. 660 с.
5. Шишкіна Є. К., Мотенко Я. В. Становлення друкарства у Центральній та Східній Європі (XV–XVI ст.). Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства: зб. наук. пр. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 4 (1280). С. 100–105.

Заняття № 6

Тема: Характеристика східнослов'янських мов і діалектів

План

1. Загальні риси східнослов'янських мов і діалектів.
2. Основні етапи розвитку та оригінальні риси української, російської, білоруської мов.
3. Поняття про слов'янські мікрומови (малі літературні мови). Русинська мова як один із варіантів руської (української) літературної мови українців Закарпаття.

Практичне завдання:

Підготуйте таблицю, охарактеризуйте кожну із сучасних східнослов'янських мов за таким планом:

1) кількість мовців, 2) поширеність у інших країнах, 3) перша писемна фіксація, 4) доба виникнення літературної мови, 5) діалектна основа, 6) основоположники літературної мови.

Література

1. Видатні особистості з українського мовознавства. Хрестоматія / за заг. ред. М. Навальної ; укл. : Т. Левченко, Т. Чубань. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2016. 172 с.

2. Зинякова А., Пономаренко С. Історія української мови : Загальні питання історії української мови. Історична фонетика : навчальний посібник / відпов. ред. Л. Островська. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 188 с.
3. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ВЦ Академія, 2013. 343 с.
4. Наукова спадщина О. О. Потебні у слов'янському культурному просторі: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2013. 280 с.
5. Німчук В. В. Ще раз про «Русинський язук» і збереження діалектного середовища. Українська мова, 2017. № 3. С. 15–24.
6. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. К.: Віпол, 2014. 280 с.
7. Ткаченко О. Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. К.: Наук. думка, 2014. 511 с.

Заняття № 7

Тема: Характеристика західнослов'янських мов і діалектів

План

1. Загальні риси західнослов'янських мов і діалектів.
2. Етапи розвитку та оригінальні риси польської мови.
3. Серболужицькі мови (верхньолужицька та нижньолужицька).
4. Етапи розвитку та оригінальні риси чеської мови.
5. Етапи розвитку та оригінальні риси словацької мови.

Практичне завдання:

Підготуйте таблицю, охарактеризуйте кожну із сучасних західнослов'янських мов за таким планом:

1) кількість мовців, 2) поширеність у інших країнах, 3) перша писемна фіксація, 4) доба виникнення літературної мови, 5) діалектна основа, 6) основоположники літературної мови.

Література

1. Войцева О. А. Відкрий таємниці польської мови: Підручник для студентів філологічних факультетів. 2-ге вид., випр. і доп. Чернівці: Букрек, 2016. 272 с.
2. Войцева О. А., Тожиєва В. В. Вторинна номінація як спосіб творення польської лінгвістичної термінології. Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства, 2021. № 36. С. 11–17.

3. Даниленко Л. І. Культурна пам'ять слова. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 224 с.
4. *Польсько-український лінгвокраїнознавчий словник. = Polsko-ukraiński słownik lingwoznawczy* / Упорядники: О. Войцева, Г. Касім, Є. Ковалевський. К.: ТОВ НТВ «Інтерсервіс», 2018. 192 с.

Заняття № 8

Тема: Характеристика південнослов'янських мов і діалектів

План

1. Загальні риси південнослов'янських мов і діалектів. Конвергенція мов балканського мовного союзу.
2. Походження, розвиток та оригінальні риси болгарської мови.
3. Етапи розвитку та оригінальні риси македонської мови.
4. Етапи розвитку та оригінальні риси сербської мови.
5. Розвиток та оригінальні риси хорватської мови.
6. Етапи розвитку та оригінальні риси словенської мови.

Практичне завдання:

Підготуйте таблицю, охарактеризуйте кожну з сучасних східнослов'янських мов за таким планом:

1) кількість мовців, 2) поширеність у інших країнах, 3) перша писемна фіксація, 4) доба виникнення літературної мови, 5) діалектна основа, 6) основоположники літературної мови.

Література

1. Васильєва Л. Слово про хорватську мову (генеза, історія, сучасний стан). Вісник Львівського університету. Серія філол. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 69. С. 111–121.
2. Колесник В. До питання про карпато-балканські сходження: назви одягу. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія філол., 2018. Т. 38. С. 7–14.
3. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ВЦ Академія, 2013. 343 с.

ТЕМИ ДЛЯ РЕФЕРАТІВ

1. Античні автори про слов'ян.
2. Виникнення письма у слов'ян.
3. Відображення у мові матеріальної культури давніх слов'ян.
4. Вісло-дніпровська теорія локалізації прабатьківщини слов'ян.
5. Генеалогічна класифікація сучасних слов'янських мов.
6. Давні слов'яни через призму археологічних культур.
7. Діалектне членування праслов'янської мови.
8. Життя та наукова діяльність В. І. Григоровича.
9. Зарубинецька та черняхівська археологічні культури як свідчення про давні слов'янські ареали.
10. Західнослов'янська славістика. Йозеф Добровський, Любор Нідерле, Ян Міхал Розвадовський, Павел Йозеф Шафарик – їх наукові праці та внесок у розвиток славістики.
11. Західнослов'янські мови: чеська, словацька, серболужицькі та їхні характерні особливості.
12. Інкунабули та палеотипи.
13. Історія дослідження праслов'янської мови.
14. Історія славістичних досліджень в Одеському університеті.
15. Побут давніх слов'ян.
16. Наукова діяльність видатного українського славіста Олександра Потебні.
17. Південнослов'янська славістика. Варфоломей (Єрней) Копітар, Франц Міклошич, Райко Нахтігаль, Ватрослав Ягич, Паїсій Хилендарський, Вук Караджич – їх наукові праці та внесок у розвиток славістики.
18. Південнослов'янські мови: болгарська, македонська, сербська, хорватська, словенська та їхні характерні особливості.
19. Поява та розвиток книгодрукування у слов'ян.
20. Праслов'янська мова, її хронологія та локалізація.
21. Основні фонетичні ознаки праслов'янської мови.
22. Проблема балто-слов'янської мовної єдності.
23. Розселення слов'ян з території прабатьківщини.

24. Свідчення мови про зв'язки давніх слов'ян з іншими народами.
25. Слов'янське язичництво.
26. Слов'янські народи, їх чисельність, географічне розташування.
27. Східнослов'янські мови: українська, російська, білоруська та їх особливості.
28. Творчість слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія.
29. Українська славістика. Михайло Максимович, Олександр Колесса, Степан Смаль-Стоцький, Агатангел Кримський, Віктор Григорович, Григорій Півторак, Віталій Скляренко, Тетяна Лукінова – їх наукові праці та внесок у розвиток славістики.

ТЕМИ ДЛЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

1. Перші славістичні центри та видатні славісти ХІХ ст.
2. Слов'янознавство в Україні.
3. Діяльність міжнародного комітету славістів, міжнародні з'їзди славістів.
4. Сучасні слов'янські народи та мікроетноси.
5. Слов'янські мови в колі індоєвропейських.
6. Двочленна та тричленна класифікації слов'янських мов.
7. Перші писемні свідчення про слов'ян у античних авторів (Тацит, Пліній, Птоломей, Прокопій Кесарійський, Йордан).
8. Житло та ремесла давніх слов'ян.
9. Лужицька археологічна культура (кін. II–поч. I тис. до н. е.) та її особливості.
10. Пшеворська археологічна культура (кін. II ст. до н. е.).
11. Зарубинецька і черняхівська археологічні культури.
12. Суспільний устрій давніх слов'ян.
13. Слов'янська обрядовість (календарні та сімейні обряди).
14. Релігія давніх слов'ян.
15. Пантеон язичницьких слов'янських богів.
16. Слов'янська демонологія.
17. Слов'янський фольклор, народні традиції та звичаї.
18. Праслов'янська мова як спільна прмова всіх слов'ян.

19. Основні теорії прабатьківщини слов'ян за даними археології, історії, лінгвістики.
20. Слов'яно-балтійські мовні відносини.
21. Виникнення писемності у слов'ян та діяльність слов'янських просвітителів Костянтина (Кирила) та Мефодія.
22. Слов'янські азбуки: кирилиця та глаголиця.
23. Східнослов'янські країни, народи, особливості їхніх мов.
24. Формування української літературної мови.
25. Західнослов'янські країни, народи та характеристика їхніх мов.
26. Формування польської літературної мови.
27. Формування чеської літературної мови.
28. Південнослов'янські країни, народи, особливості їхніх мов.
29. Формування болгарської літературної мови.
30. Формування сербської та хорватської літературних мов.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Слов'янська філологія як складова слов'янознавства.
2. Основна проблематика, завдання та значення курсу «Вступ до слов'янської філології».
3. Актуальні проблеми слов'янського мовознавства.
4. Зв'язки слов'янської філології з іншими науками.
5. Формування слов'янської філології як окремої галузі наукових досліджень.
6. Основоположники наукової славістики (Й. Добровський, П. Шафарик, О. Востоков).
7. «Порівняльна грамати́ка слов'янських мов» визначного славіста Ф. Міклошича.
8. Діяльність Й. Бодянського, І. Срезневського, В. Григоровича, В. Ягича.
9. Формування української славістики та її центрів.
10. О. Потебня та його наукова спадщина.
11. Історія славістичних досліджень в Одеському університеті.
12. Слов'янська філологія у ХХІ ст. та її завдання.

13. Міжнародна співпраця славістів, з'їзди славістів.
14. Слов'янські народи, їх чисельність і географічне розташування.
15. Характеристика слов'янських народів за конфесійною ознакою.
16. Сучасні слов'янські нації, народності, етнічні групи.
17. Слов'янські народи та держави на початку ХХІ ст.
18. Основні культурні та науково-освітні центри слов'ян.
19. Слов'янські мови в колі індоєвропейських мов.
20. Слов'янські та балтійські мови.
21. Генетична й типологічна спорідненість слов'янських мов.
22. Генеалогічна класифікація сучасних слов'янських мов.
23. Етногенез слов'ян.
24. Проблема прабатьківщини слов'ян.
25. Писемні згадки про слов'ян античних і східних авторів.
26. Відомості про зв'язки та контакти слов'ян з іншими етносами.
27. Слов'яно-балтійські, слов'яно-іранські, слов'яно-кельтські і слов'яно-германські мовні контакти.
28. Слов'яно-грецькі та слов'яно-романські мовні зв'язки.
29. Слов'яни та тюрки, слов'яни й угорці.
30. Матеріальна культура та побут давніх слов'ян.
31. Духовний світ слов'ян у добу первісної родової общини та джерела його реконструкції.
32. Сімейно-родовий і аграрний культ давніх слов'ян.
33. Слов'янське язичництво.
34. Міфологія слов'ян.
35. Ранньофеодальні слов'янські держави (Само, Велика Моравія).
36. Утворення давньоруської держави Київська Русь.
37. Праслов'янська мова, її хронологія та локалізація.
38. Діалектна диференціація праслов'янської мови.
39. Початки слов'янської писемності.
40. Життя та діяльність слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія.
41. Розповсюдження давньослов'янських абеток – глаголиці та кирилиці.

42. Кириличні та латинські алфавіти у слов'ян.
43. Стародруки за хронологією (інкунабули та палеотипи).
44. Культура письма, оформлення давньослов'янських пам'яток, матеріали та знаряддя письма.
45. Поява та розвиток книгодрукування у слов'ян.
46. Значення старослов'янської мови в історії слов'янських літературних мов.
47. Церковнослов'янська мова в українській редакції.
48. Східнослов'янські мови: українська та її характеристика.
49. Східнослов'янські мови: російська, білоруська та їхні характерні особливості.
50. Західнослов'янські мови: польська та її характеристика.
51. Західнослов'янські мови: чеська, словацька, серболужицькі та їхні особливості.
52. Південнослов'янські мови: болгарська, македонська, сербська, хорватська, словенська та їх характеристика.

ТЕСТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ І САМОКОНТРОЛЮ

1. З'ясуйте, що є об'єктом вивчення слов'янської філології.

- а) слов'янські мови та написані ними давні тексти різних жанрів і стилів;
- б) слов'янські літератури;
- в) слов'янські народи.

2. Укажіть, який університет виник першим на слов'янських землях?

- а) Краківський;
- б) Загребський;
- в) Празький;
- г) Київський.

3. З'ясуйте, які слов'янські мови майже повністю втратили відмінювання іменників?

- а) польська та чеська мови;
- б) сербська і хорватська мови;
- в) болгарська і македонська мови.

4. Укажіть, у якій групі слов'янських мов залишилося сполучення приголосних **dl, *tl*?

- а) у південнослов'янській;
- б) у східнослов'янській;
- в) у західнослов'янській.

5. Встановіть, для якої слов'янської мови характерне оглушення дзвінких приголосних у кінці слів:

- а) українська мова;
- б) польська мова;
- в) білоруська мова.

6. Визначте, який слов'янський етнос посідає третє місце за чисельністю:

- а) українці;
- б) серби;
- в) хорвати;
- г) поляки.

7. З'ясуйте, у котрій слов'янській мові збереглися носові голосні?

- а) у хорватській мові;
- б) у словенській мові;
- в) у польській мові.

8. Укажіть, у яких слов'янських мовах збереглась форма кличного відмінка іменників?

- а) в українській і польській;
- б) в російській і білоруській;
- в) у сербській і хорватській.

9. Встановіть, мови якої слов'янської групи мають різні алфавіти?

- а) південної;
- б) західної;
- в) східної.

10. З'ясуйте, в якому рядку не представлено повноголосся?

- а) серце, поганий;
- б) берег, молоко;
- в) солома, порох;
- г) смородина, черево.

11. Укажіть, скільки слов'янських мов входить до Балканського мовного союзу?

- а) три мови;
- б) дві мови;
- в) усі південнослов'янські мови.

12. Визначте, кого вважають основоположником слов'янської філології?

- а) письменника Нестора Літописця;
- б) святих рівноапостольних слов'янських просвітителів, творців абетки – Кирила і Мефодія;
- в) чеського славіста Йозефа Добровського.

13. З'ясуйте, предками якого слов'янського етносу вважаються венеди?

- а) східних слов'ян;
- б) західних слов'ян;
- в) південних слов'ян.

14. Укажіть, коли відбулося Велике переселення народів?

- а) I–II ст. н. е.;
- б) I–II тис. до н. е.;
- в) IV–VI ст.;
- г) II–IV ст.

15. З'ясуйте, до якої групи слов'янських мов належить українська мова?

- а) до південної групи слов'янських мов;
- б) до західної групи;
- в) до східної групи.

16. Визначте, в якому рядку перераховано мертві слов'янські мови?

- а) верхньо- і нижньолужицька, кашубська;
- б) старослов'янська, поморська;
- в) чорногорська, боснійська.

17. Встановіть, яка з груп індоєвропейської мовної сім'ї є найближчою до слов'янської?

- а) романська;
- б) балтійська;
- в) германська.

18. З'ясуйте, якою абеткою користуються західнослов'янські мови?

- а) кирилицею;
- б) глаголицею;
- в) латиницею.

19. Установіть, мови якої слов'янської групи мають фіксований наголос?

- а) південної;
- б) східної;
- в) західної.

20. Укажіть, коли жили засновники слов'янської писемності Кирило і Мефодій?

- а) у VII ст.;
- б) у IX ст.;
- в) у XIII ст.

21. З'ясуйте, яка з теорій прабатьківщини слов'ян є найбільш авторитетною в сучасній славистиці?

- а) карпатська;
- б) середньонаддніпрянська (вісло-дніпровська);
- в) вісло-одерська;
- г) дунайська.

22. Встановіть, яка теорія слов'янської прабатьківщини є найдавнішою?

- а) карпатська;
- б) вісло-одерська;
- в) дунайська;
- г) середньонаддніпрянська.

23. З'ясуйте, який документ містить перші письмові свідчення про письмо слов'ян?

- а) «Повість врем'яних літ» Нестора;
- б) Трактат «О письменах» давньоболгарського ченця Храбра;
- в) Фрейзінгські уривки;
- г) «Природнича історія» Плінія.

24. Встановіть, яке державне утворення було найдавнішим у слов'ян?

- а) Київська Русь;
- б) Само;
- в) Велика Моравія;
- д) Перше Болгарське царство.

25. З'ясуйте, який слов'янський народ має дві власні літературні мови?

- а) лужицькі серби;
- б) русини;
- в) чорногорці;
- г) чехи;
- д) кашуби.

26. Встановіть, яку архаїчну праслов'янську рису зберігає болгарська мова?

- а) вокалічний тип фонологічної системи;
- б) музичний наголос;
- в) складотворчі плавні;
- г) носові голосні;
- д) складну часову систему.

27. Укажіть, до якої групи слов'янських народів належать словаки, лужицькі серби та кашуби?

- а) до східної;
- б) до західної;
- в) до південної.

28. Знайдіть, які мови належали до балтійських?

- а) латиська, литовська;
- б) естонська, латиська, литовська;
- в) пруська, ятвязька;
- г) пруська, ятвязька, латиська, литовська;
- д) латиська, литовська, кашубська.

29. Укажіть, коли відбувається виділення праслов'янської мови з урахуванням періоду балто-слов'янської мовної єдності?

- а) у IV тис. до н. е.;
- б) у III – II тис. до н. е.;
- в) у середині I тис. до н. е.;
- г) на початку нашої ери;
- д) у V тис. н. е.

30. З'ясуйте, які слов'янські народи найдовше використовували глаголицю?

- а) хорвати та словенці
- б) болгары та македонці;
- в) чехи та словаки;
- г) серболужичани та поляки;
- д) українці та білоруси.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Антропоцентризм – концепція, згідно з якою людина є центром і метою всього, що відбувається у світі.

Археологічна культура – група подібних між собою пам'яток, розповсюджених на певній території в межах певного часу.

Вокалізм – система голосних фонем певної мови з усіма їх рисами, які виявляються у процесі артикуляції в мовленні.

Генеалогічна класифікація мов (від грец. *γενεαλογία* – родовід) – класифікація мов, в основу якої покладено принцип їх спорідненості, який базується на існуванні регулярних системних фонетичних, граматичних і лексичних відповідностей, що закономірно повторюються у споріднених мовах.

Гідроніми (від грец. *υδωρ* – вода та *ὄνομα* – назва) – власні назви природних і штучних водних об'єктів – річок, озер, ставків, боліт, морів, океанів.

Глаголиця – тип давньої слов'янської азбуки.

Глоттогенез (від грец. *γλῶττα* – мова та *γένεσις* – походження) – процес становлення людської природної звукової мови.

Демографія (від грец. *δῆμος* – народ і *γράφω* – пишу, креслю, маюю) – наука, що вивчає населення, всі зміни його стану, розташування, види розселення і т. ін.

Демонологія (від грец. *δαίμων* – дух, божество та *λόγος* – слово, вчення) – система світоглядних уявлень, згідно з якими світ поділений на сфери впливу надприродних істот, які не досягли статусу богів, а утвердилися у значенні божеств або демонів.

Дивергенція (від лат. *diverto* – відхиляюсь) – історичне розходження споріднених мов, діалектів або варіантів літературних норм однієї мови.

Діалект (від грец. *διάλεκτος* – говір, наріччя) – різновид певної мови, який є засобом спілкування людей, тісно пов'язаних територіально, соціально або професійно (територіальний діалект / соціальний діалект).

Епентікум – губні приголосні [б], [п], [м], [в], які у сполученні з [j] набували додатковий звук л-епентікум, наприклад, *купити* – *куплю*; *земний* – *земля*, *ловити* – *ловлю*.

Етимологія (від грец. *ἔτιμον* – правда, істина та *λόγος* – слово, вчення) – розділ мовознавства, який вивчає походження слів і їх генетичні зв'язки з іншими словами.

Етногенез (від грец. *ἔθνος* – народ, плем'я та *γένεσις* – походження, породження) – сукупність соціально-історичних, духовно-культурних процесів і природних чинників, що зумовлюють виникнення, становлення та розвиток етносу.

Етнонім – назва етнічної групи людей: племені, племінного союзу, народності, нації, а також етнографічного угруповання в їх складі.

Етнос – спільнота, у яку люди об'єднані уявленнями про спільне походження та наявністю культурної спільності – мови, звичаїв, міфів, епосу.

Запозичення – елементи чужої мови, перенесені з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів.

Іктус (від лат. *ictus* – удар, наголос) – сильна доля у стопі, ритмічний наголос, що не збігається із граматичним, наприклад: Як море – глибока *туго́ю* народу, Між світом і тьмою *гориш* у *краска́х!* (В. Пачовський).

Інкунабула (від лат. *incunabula* – колиска; початок) – перші друковані видання в Європі, які вийшли у світ після винайдення книгодрукування в середині XV ст. до 1 січня 1501 року.

Кирилиця – тип давньої слов'янської азбуки, що отримав назву від виникнення відповідної графіки.

Конвергенція (від лат. *convergo* – сходжусь, наближаюсь) – збіг окремих мов на основі довготривалих контактів.

Конфесія (від лат. *confessio* – визнання) – віровизнання; християнське віровизнання; назва книги з коротким викладом істин віри.

Культ (від лат. *cultus* – шанування, поклоніння, лат. *colo* – обробляю, шаную) 1. Релігійне служіння божеству; релігійна обрядовість. 2. Поклоніння кому-, чому-небудь, шанування когось, чогось.

Культура (від лат. *cultura* – обробка, догляд) – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людським суспільством протягом його історії.

Консонантизм (від лат. *consonans* – приголосний) – система приголосних фонем певної мови.

Латиниця (латинка) – одна з найдавніших систем письма, якою користувалися давні римляни, і яка стала основою письма більшості народів Західної Європи. Назва походить від племені латинів.

Лігатура (від лат. *ligo, ligāre* – зв'язувати, скріплювати) – зображення одним письмовим знаком двох або декількох літер.

Магія (від лат. *magia*, з грец. *μαγεία* – чаклунство, чарівництво, ілюзія) – сукупність прийомів та обрядів, які за уявленням забобонних людей мають чудодійну силу; чаклунство, чарівництво.

Магія мовна – забобонно-містичне, зокрема ритуальне, використання мовних засобів (слів, висловів-формул, спеціальних текстів – замовлянь, закликань, «оберегів», проклять) для впливу в бажаному напрямі на явища дійсності, яке ґрунтується на вірі в чудодійну силу слова. На семантичному рівні є вживанням слів з відповідними значеннями, що пояснюється ототожненням у наївній свідомості слова з позначуваною ним річчю, наприклад, при табу: ведмідь – *вуйко*, тобто дядечко; вовк – *песик*.

Місал – у Римо-католицькій церкві богослужбова книга, яка містить тексти меси з супутніми текстами.

Музичний (тонічний) наголос – виділення одного із складів слова висотою тону.

Мовна сім'я – група мов, пов'язаних походженням від єдиної спільної мови.

Напівустава – різновид письма давніх кириличних рукописів, що виник на основі уставу як його спрощений варіант для задоволення потреби в книгах.

Народний календар (від лат. *calendae* – у римлян називали перші і останні числа місяця) – закріплені у традиціях давніх слов'ян народні обряди та звичаї, пов'язані з природними явищами й порами року, а також із залежними від них хліборобськими заняттями та родинними звичаями.

Ойконіми (від грец. *οἶκος* – дім та *ὄνομα* – ім'я) – вид топоніма, власна назва будь-якого населеного пункту.

Ономастика (від грец. *ὀνομαστική* – мистецтво давати імена) – розділ мовознавства, що вивчає власні назви з погляду походження, будови, розвитку, функціонування, правопису тощо.

Палаталізація (від лат. *palatum* – піднебіння) – пом'якшення приголосних у певних фонетичних позиціях унаслідок додаткового підняття середини спинки язика до піднебіння.

Палеографія (від грец. *παλαιός* – давній та *γράφω* – писати) – історико-філологічна дисципліна, об'єктом дослідження якої є історія письма, його еволюція та характерні особливості на певних етапах розвитку.

Палеотип (від грец. *παλαιός* – давній та *τύπος* – відбиток) – стародруки, видані в першій половині XVI ст. (1501–1550).

Пантеон (від гр. *πάνθειον* – храм або місце, присвячене всім богам, *πάντεζ* – все та *θεός* – бог) – сукупність усіх богів язичницького культу.

Писемність – 1. система графічних знаків, уживаних для писання в якій-небудь мові або групі мов; 2. сукупність писемних, літературних пам'яток якогось часу, якого-небудь народу; письменство.

Письмо – знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів двох вимірів для передавання інформації на віддалі й закріплення її в часі.

Прабатьківщина слов'ян – територія, яку займали давні слов'яни, носії праслов'янської мови, в часи до їх розселення по історично засвідчених місцях проживання.

Праформа (архетип) – вихідна для пізніших утворень мовна форма, реконструйована на основі закономірних відповідників у споріднених мовах.

Рефлекс звука у лінгвістиці – відображення певного звука мови-предка у мові-нащадку; наприклад, рефлексом праслов'янського **ę* в сучасній українській мові є [ja / 'a]: прасл. **рєть* – *п'ять*.

Світогляд – комплексна система поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця, оточення та основних зв'язків у всесвіті, відображена в оцінках, принципах, знаннях, поведінкових стереотипах тощо.

Слов'яни – народи, мови яких утворюють слов'янську групу індоєвропейської сім'ї. Загальна чисельність слов'ян, за різними оцінками, коливається від 300 до 350 млн. (українці є третім за кількістю слов'янським народом після росіян і поляків). Традиційно слов'ян поділяють на західних (поляки, чехи, словаки, лужицькі серби), східних (росіяни, українці, білоруси), південних (болгари, серби, хорвати, словенці, македонці, боснійці, чорногорці).

Слов'янознавство (славістика) – комплекс наукових дисциплін, що включає лінгвістику, літературознавство, мистецтвознавство, історію та історію культури слов'янських народів.

Спорідненість мов – структурна подібність мов, зумовлена їхнім походженням від спільної прамови.

Табу (від полінез. *tabu*) – релігійна заборона певних дій, слів тощо, порушення якої, за упередженими уявленнями язичників, неминуче спричиняє тяжке покарання.

Топоніми (від грец. *τόπος* – місце, місцевість, країна та *ὄνομα* – ім'я, назва) – власні географічні назви, особливо назви великих річок (гідроніми) й важливих об'єктів рельєфу – гір, височин, балок, урочищ (ороніми), які зберігають відносну стабільність у мові як постійні знаки орієнтації в просторі, що здатні переходити від одного етносу до іншого без істотних змін у зв'язку з відсутністю лексичного значення.

Устав (унціал) – урочисте письмо, яке використовували до кінця XIV ст., що характеризувалося рівними великими літерами і рівними відступами між ними.

Церковнослов'янська мова – писемно-літературна мова слов'янських народів, які успадкували і зберігали кирило-мефодіївську традицію; виникла на основі старослов'янської мови під впливом живомовних середовищ, у яких нею користувалися.

Язичництво – первісна релігія східних слов'ян, сутність якої полягала в обожненні сил природи та культі предків.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна

1. «Золотий ювілей»: історія і сучасність кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Редколегія: О. А. Войцева (відпов. ред.) [та ін.]. Одеса: Айс-Принт, 2018. 36 с.
2. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. К.: ВЦ Академія, 2013. 343 с.
3. Приймачок О. І. Вступ до загального і слов'янського мовознавства : навчальний посібник для практичних занять. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2021. 60 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20142/>
4. Програми лекційних курсів, семінарських і практичних занять кафедри загального та слов'янського мовознавства: метод. посіб. / відпов. ред. д-р філол. наук, проф. О. А. Войцева. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. 186 с.
5. Скаб М. С., Даскалюк О. Вступ до слов'янської філології: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2016. 95 с.

Додаткова

1. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ: Монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
2. Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство: (зб. наук. пр. до 90-річчя з дня народж.) / [редкол.: О. Б. Ткаченко (голова), С. С. Єрмоленко, Г. В. Зимовець]. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 278 с.
3. Васильєва Л. Слово про хорватську мову (генеза, історія, сучасний стан). Вісник Львівського університету. Серія філол. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 69. С. 111–121.
4. Ватрослав Ягич і проблеми слов'янознавства: Зб. наук. праць. К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2015. 328 с.
5. Віктор Іванович Григорович: Життя й наукова спадщина (До 200-річчя від дня народження): Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2017. 200 с.
6. Войцева О. А. Відкрий таємниці польської мови: Підручник для студентів філологічних факультетів. 2-ге вид., випр. і доп. Чернівці: Букрек, 2016. 272 с.

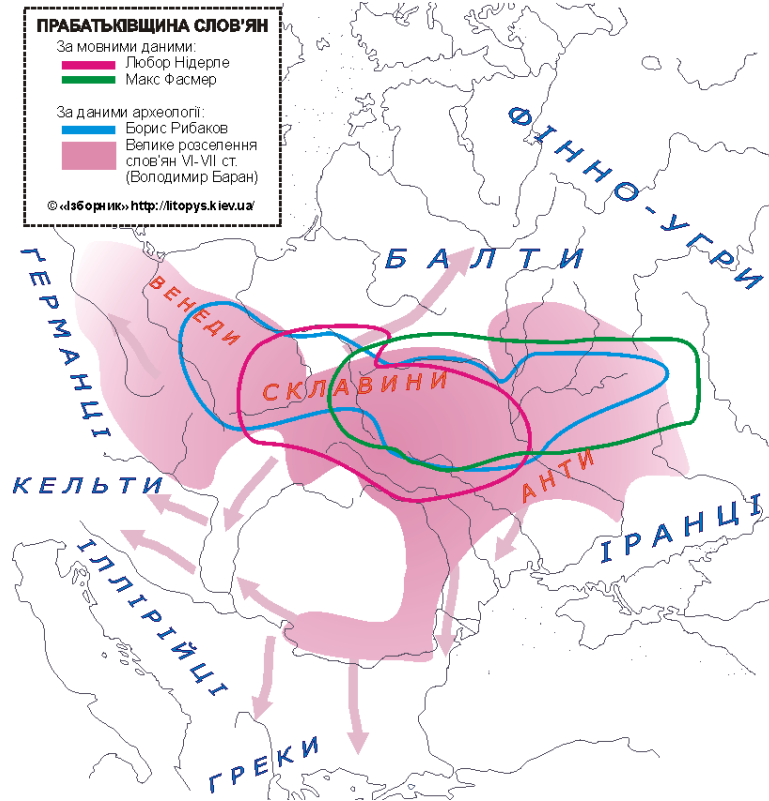
7. Войцева О. А., Тожиєва В. В. Вторинна номінація як спосіб творення польської лінгвістичної термінології. Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства, 2021. № 36. С. 11–17.
8. Войцева О. А. Традиційні та інноваційні технології навчання у викладанні курсу «Вступ до слов'янської філології». Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень. Колективна монографія / за ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : ПолиПринт, 2021. С. 9–16.
9. Даниленко Л. І. Культурна пам'ять слова. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 224 с.
10. Даниленко Л. І. Чеська пареміологія в генетичному, лінгвокогнітивному і дискурсивному висвітленні: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 440 с.
11. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури: Словник-довідник. К.: Наук. думка, 2018. 760 с.
12. Лукінова Т. Б. Нариси з історії славістики в Україні. К.: Наук. думка, 2018. 760 с.
13. Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку: тези доповідей Міжнар. наук. конф. до Дня слов'янської писемності і культури (Київ, 21 травня 2015 р.). К.: НБУВ, 2015. 212 с.
14. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. К.: Віпол, 2014. 280 с.
15. Півторак Г. П. Історико-лінгвістична славістика: Вибрані праці (До 80-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності). К.: Наукова думка, 2015. 510 с.
16. Польсько-український лінгвокраїнознавчий словник. = *Polsko-ukraiński słownik lingworealioznawczy* / Упорядники: О. Войцева, Г. Касім, Є. Ковалевський. К.: ТОВ НТВ «Інтерсервіс», 2018. 192 с.
17. Селігей П. О. Українська мова у 2222 році: Вступ до лінгвофутурології. К.: Академперіодика, 2023. 452 с.
18. Склярєнко В. Г. Дослідження з етимології та історичної лексикології української мови. К. : Наук. думка, 2017. 660 с.
19. Славістика – покликання і доля: збірник тез доповідей учасників круглого столу (до 95-річчя з дня народження доктора філологічних наук Тетяни Борисівни Лукінової), м. Київ, 26 жовтня 2022 р. / відп. ред. В. Ярмак. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. 72 с.
20. Ткаченко О. Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. К.: Наук. думка, 2014. 511 с.

21. Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст: Збірник наукових праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 360 с.
22. Черниш Т. О. Слов'янська порівняльно-історична лексикологія та її завдання. Слов'янський зб. : зб. наук. пр., 2013. Вип. 17. С. 7–20.
23. Ярмач В. І. Семантика і прагматика темпоральності у сербському літературно-художньому дискурсі: Структурні, стилістичні та компаративні аспекти. К.: Освіта України, 2018. 484 с.
24. Moser Michael. Церковнослов'янська мова української редакції в дзеркалі міжнародної славістики. *Balcania et Slavia*, 2022. Vol. 2. Num. 2. P. 133–142.
25. Wojcewa Helena. Granice językowego obrazu świata polskiego marynarza w powieści Zygmunta Batka *Łaskawe Oceany*. Konstrukcje i destrukcje tożsamości. *Granice stare i nowe / pod red. E. Golachowskiej i D. Pazio-Wlazłowskiej*. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2019. T. 5. S. 219–226.

Електронні інформаційні ресурси

1. Бібліотека Інституту мовознавства імені О. О. Потебні національної Академії наук України. <http://www.inmo.org.ua/library.html/>
2. Ізборник. Розділ «Мовознавство». <http://izbornyk.org.ua/links/inmovozn.htm/>
3. Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: «АртЕк», 1998. 728 с. <https://dut.edu.ua/>
4. Праці О. О. Потебні. <http://www.inmo.org.ua/oleksandr-potebnya.html/>
5. Інститут славістики Львівського національного університету institutes.lnu.edu.ua/slavonic-studies
6. Instytut Slawistyki PAN. <https://ispan.waw.pl/default/> (Інститут славістики Польської академії наук).
7. Slovanský ústav AV ČR <http://www.slu.cas.cz/> (Інститут славістики Чеської академії наук).

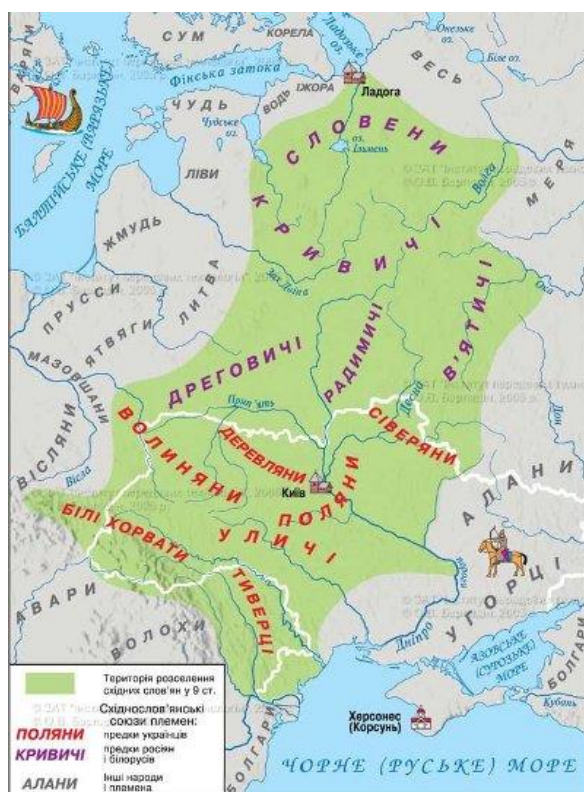
1. Прабатьківщина слов'ян. Мапа-схема

2. Мапа розселення слов'ян у VI ст.

3. Мапа розселення східних слов'ян у ІХ ст.

4. Дві слов'янські абетки – глаголиця та кирилиця

Глаголиця

Ɱ	Аз	ⱦ	І	Ɱ	Ук	Ɱ	Єрь
Ɱ	Букі	Ɱ	Дерв	Ɱ	Ферт	Ɱ	Ять
Ɱ	Веді	Ɱ	Како	Ɱ	Хер	Ɱ	Ю
Ɱ	Глаголь	Ɱ	Люди	Ɱ	От	Ɱ	Ен, Я
Ɱ	Добро	Ɱ	Мислите	Ɱ	Шта	Ɱ	Єнс
Ɱ	Єсть	Ɱ	Наш	Ɱ	Ци	Ɱ	Онс
Ɱ	Живете	Ɱ	Он	Ɱ	Черв	Ɱ	Йонс
Ɱ	Зело	Ɱ	Покой	Ɱ	Ша	Ɱ	Фіта
Ɱ	Земля	Ɱ	Рци	Ɱ	Єр	Ɱ	Іжиця
Ɱ	Іже	Ɱ	Слово	Ɱ	Єри		
		Ɱ	Твердо				

Кирилиця

Назви букв	Кирилиця	Назви букв	Кирилиця	Назви букв	Кирилиця
аз	А а	наш	Н н	шта	Щ щ
буки	Б б	он	О о	ер	Ъ ъ
веді	В в	покой	П п	ери	Ы ы (ы)
глаголь	Г г	рци	Р р	ерь	Ь ь
добро	Д д	слово	С с	ять	Ѣ ѣ
єсть	Є ює к	твердо	Т т	ю	Ю ю
живіте	Ж ж	ук	У у у' у'	і + а = я	ІА іа
зело	З з	ферът	Ф ф	малий юс	Ѧ ѧ Ѩ ѩ
земля	З з з	хер	Х х	великий юс	Ѫ ѫ Ѭ ѭ
іже	И и	от	Ѡ ѡ	кси	Ѣ ѣ
і	І і (і) і (і)	ци	Ц ц	пси	Ѥ ѥ
како	К к	червь	У у ч	фіта	Ѧ ѧ
люди	Л л	ша	Ш ш	іжиця	Ѩ ѩ
мисліте	М м				

Навчальне видання

ВСТУП ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до семінарських занять з курсу
«Вступ до слов'янської філології»
для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізацій 035.01 Українська мова та література
035.034 Слов'янські мови та літератури (переклад включно),
перша – російська

Електронне практичне видання

Укладач

Войцева Олена Андріївна

В авторській редакції

Затвердж. авт. 04.12.2023. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 1,1 МБ. Зам. № 2709.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua